

УДК 371.13

Тетяна КРИСТОПЧУК

м. Рівне

Критерії ефективності у наукових дослідженнях з проблем підвищення кваліфікації педагогічних працівників

У статті розкрито основний зміст компонентів критеріїв та їх показників, що застосовуються в наукових дослідженнях з проблем підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі післядипломної освіти з метою виявлення та оцінки ефективної діяльності відповідно до кожного критерію. Зокрема, представлено такі критерії: готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу; діагностування рівнів розвитку вмінь педагогічного спілкування; готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу та інші.

Під час педагогічного дослідження виникає необхідність постійного спостереження за процесом змін, перетворень. Об'єктивна інформація про результати роботи, збір, обробка та аналіз такої інформації, що дають можливість аналізувати, оцінювати та коректувати подальшу діяльність, складають зміст моніторингу. Базовою системою для моніторингу виступає система діагностики, для здійснення якої необхідні певні критерії¹.

В основу педагогічного оцінювання ефективності досліджуваного явища, зокрема, у системі післядипломної освіти покладені структурні елементи – критерії. На основі теоретичного аналізу, враховуючи тему та мету нашого дослідження, поняття „критерії” ми будемо розуміти як ознаки, на основі яких здійснюється оцінка досліджуваного об'єкта, явища, що визначають реальний стан, рівень сформованості об'єкта. С.О. Сисоєва виділяє такі критерії творчої педагогічної діяльності вчителя, які за своєю сутністю є індивідуально-творчими і характеризують творчу педагогічну діяльність вчителя як творчий процес: розробка принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів; раціоналізація та модернізація змісту, форми, методів та засобів навчально-виховного процесу у світлі реформування освіти; комплексне і варіантне використання в професійній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у зовнішньо знайомій ситуації. знаходження варіантних шляхів її вирішення; застосування науково-доказового вибору дій у конкретній педагогічній ситуації; проведення систематичного самоаналізу професійної діяльності, науково-дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду та досвіду своїх колег; володіння формами і методами управління творчою навчальною діяльністю учнів з метою розвитку їх творчих можливостей; реалізація на практиці принципів педагогіки співробітни-

¹ Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 208 с.

цтва; прояв гнучкості при виборі оптимального управлінського рішення у нестандартних ситуаціях; оригінальне конструювання навчально-виховного процесу².

На основі здійсненого аналізу праць з проблем педагогічних досліджень в системі післядипломної освіти нами окреслено такі критерії: готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу (П.І.Матвієнко); діагностики ефективної педагогічної взаємодії (Е.А.Унтілова); професіоналізму вчителя (Б.А.Дьяченко); діагностування рівнів розвитку вмінь педагогічного спілкування (М.А.Москаленко); готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу (П.І.Матвієнко); оптимізації (А.М.Зубко); оптимізації змісту післядипломної освіти (В.М.Руссол); духовної культури педагога (В.Ф.Кудрявцева) та інші.

Мета статті – розкрити основний зміст компонентів критеріїв та їх показників, що застосовуються в наукових дослідженнях з проблем підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі післядипломної освіти з метою виявлення та оцінки ефективної діяльності відповідно до кожного критерію.

Залежно від змісту роботи вищих навчальних закладів або їх системи перевага може надаватися різним критеріям³. Наведемо приклади та розкриємо зміст основних компонентів критеріїв ефективності, що використовуються у педагогічних дослідженнях в системі післядипломної освіти.

Цікавими за своїм змістом критерії готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу в системі післядипломної освіти: сформованість понятійного апарату; мотиваційна готовність (позитивне особистісне ставлення до комплексної оцінки дидактичного процесу); операційна готовність (оволодіння технологією комплексної оцінки дидактичного процесу на рівні діяльності). Науковцем визначено три рівні сформованості готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки результативності дидактичного процесу відповідно до кожного критерію: сформованості понятійно-термінологічного апарату (когнітивна готовність), особистісної значущості знань і вмінь (мотиваційна готовність), дієвості одержаних знань і вмінь (операційна готовність)⁴.

Аналізуючи проблему педагогічної підготовки викладачів спеціальних дисциплін та майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти, оцінюючи ефективність роботи, проведеної на основі моделі системи педагогічної підготовки, Ю.І.Торбою було визначено рівні педагогічної підготовленості викладачів спеціальних дисциплін і майстрів виробничого навчання (початковий, базовий, системних змін, творчий)⁵.

З метою характеристики рівнів сформованості ефективної педагогічної взаємодії вчителя Е.А.Унтіловою було визначено критерії діагностики ефективної педа-

² Сисоева С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с

³ Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 208 с.

⁴ Матвієнко П.І. Формування готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу в системі післядипломної освіти: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Луганський дер. пед. університет ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

⁵ Торба Ю.І. Педагогічна підготовка викладачів спеціальних дисциплін та майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2004. – 20 с

гогічної взаємодії та їх показники. 1. Здатність до становлення емоційних стану іншої людини у формі співпереживання; здатність до сприйняття поглядів іншої людини. 2. Сформованість професійно-діяльнісних умінь за такими показниками: вміння організувати процес взаємодії, передбачити її стратегію та виявити комунікативні та організаторські навички; володіння технікою швидкого входження у взаємодію та прийомами динамічного впливу. 3. Наявність професійно значущих настанов з такими показниками: векторні показники «ригідність-мобільність», настанови на професійне самовдосконалення й особистісне зростання; планування й прогнозування цілей, змісту, структури, засобів педагогічної взаємодії, наявність особистісних еталонів ефективної педагогічної взаємодії. На підставі визначених критеріїв і показників було охарактеризовано рівні ефективної педагогічної взаємодії вчителів та оцінні критерії в балах (від 1 до 3). Було виявлено три рівні: високий, середній, низький⁶.

Б.А.Дьяченко виділяє узагальнені критерії професіоналізму вчителя. Зокрема, критерій індивідуально-особистісних якостей учителя передбачає гуманізм та інтелігентність педагога; критерій виявлення педагогічної культури передбачає наявність у педагога духовної культури, яка втілюється в гуманності та інтелігентності; критерій професійних знань, що дозволяє оцінити наявність необхідних знань у вчителя; критерій організації діяльності учнів, який визначає особливості виявлення професіоналізму вчителя за попередніми критеріями, тобто характеризується вмінням організовувати як свою власну діяльність, так і діяльність учнів; критерій самоактуалізації особистості вчителя, основою якої є творча активність і рефлексія, які дозволяють молодому вчителю аналізувати свої професійно значимі якості особистості, знання, вміння та додавати зусиль до професійного самовдосконалення⁷.

Для експериментальної перевірки моделі управління педагогічним спілкуванням у системі післядипломної освіти науковцями розроблено та теоретично обґрунтовано критерії діагностування рівнів розвитку вмінь педагогічного спілкування. Критерії покладено в основу чотирьох рівнів розвитку узагальнених умінь педагогічного спілкування. Високий – творчий рівень (вчителі досконало володіють узагальненими вміннями педагогічного спілкування: комунікативними, інтерактивними, етичними, естетичними). Достатній – репродуктивно-творчий рівень (вчителі володіють необхідними комунікативними, інтерактивними, естетичними, етичними вміннями педагогічного спілкування взагалі, в більшості ситуацій добре сприймають та оцінюють іншого суб'єкта, обмінюються інформацією та вміють взаємодіяти з ними).

Середній – репродуктивний рівень (вчителі частково володіють узагальненими комунікативними, інтерактивними, етичними, естетичними вміннями, здебільшого діють за аналогією, шаблоном, копіюють звичний спосіб організації комунікативної взаємодії, відчувають дефіцит у прогнозуванні реакції з боку учнів). Низький – інту-

⁶ Унтілова Е.А. Формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії у процесі підвищення кваліфікації вчителів: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2005. – 21 с

⁷ Дьяченко Б.А. Розвиток професіоналізму молодого вчителя в системі післядипломної освіти: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2000. – 19 с.

їтивний рівень (узагальнені комунікативні, інтерактивні, етичні, естетичні уміння у вчителів розвинені недостатньо, вона мають лише деякі вміння організувати спілкування з учнями, що базуються на життєвому досвіді, часто діють інтуїтивно⁸.

Розглядаючи педагогічну техніку вчителя у процесі підвищення кваліфікації, слід зазначити, що С.А.Болсун виділяє такі критерії: мотиваційний аспект: установка на підвищення рівня сформованості власної педагогічної техніки; теоретичний аспект: інформаційно-теоретична база; технологічний аспект: оптимальність і творчість у виборі та реалізації засобів впливу на особистість учня у процесі суб'єкт-суб'єктові взаємодії. Ступінь вияву цих критеріїв і їхніх показників свідчить про рівень сформованості медтехніки. Автором виділено такі рівні: високий(творчий), що характеризується яскраво вираженими показниками; середній (базовий), що характеризується достатністю; низький (початковий) показує, що ступінь володіння відповідними знаннями недостатній, елементарний⁹.

Окремої уваги заслуговують критерії готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу в системі післядипломної освіти, розроблені П.І.Матвієнком, зокрема: сформованість понятійного апарату; мотиваційна готовність (позитивне особистісне ставлення до комплексної оцінки дидактичного процесу; операційна готовність (оволодіння технологією комплексної оцінки дидактичного процесу на рівні діяльності)¹⁰.

Визначаючи на основі педагогічної діагностики три рівні психолого-педагогічної компетентності (високий, середній, низький), Н.І.Лісова ретельно розглядає критерії окреслених рівнів: участь молодого вчителя у заходах з педагогічної діагностики, готовність до самодіагностики; знання психологічних особливостей учнів, психологічних закономірностей їх навчання, виховання і розвитку; знання теоретичних основ гуманістичної педагогіки; знання інноваційних педагогічних технологій, самостійний і обґрунтований вибір технологій та педагогічних технік, зокрема, комунікативних, активність їх у застосуванні; відповідність професійно-методичних запитів професійно-методичним труднощам¹¹.

Якщо розглянути організаційно-педагогічні умови вдосконалення навчального процесу в закладах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, класифікованими у двох групах А.М.Зубком, зокрема, умови, що забезпечують процес навчання, умови, що забезпечують удосконалення навчального процесу в конкретному закладі підвищення кваліфікації, то сприяти їх обґрунтуванню мають критерії оптимізації: ефективність навчального процесу, витрати часу, зусиль, коштів для забезпечення реального підвищення кваліфікації педагогів у результаті навчання в даному закла-

⁸ Москаленко А.М. Розвиток умінь педагогічного спілкування в системі післядипломної освіти: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2001. – 22 с

⁹ Болсун С.А. Розвиток педагогічної техніки вчителя в процесі підвищення кваліфікації: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2002. – 21 с.

¹⁰ Матвієнко П.І. Формування готовності педагогічних працівників до комплексної оцінки дидактичного процесу в системі післядипломної освіти: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Луганський дер. пед. університет ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

¹¹ Лісова Н.І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2005. – 20 с.

ді. Відповідно до критеріїв визначено шляхи оптимізації управління навчальним процесом в закладах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: поглиблене вивчення та усвідомлення організаторами навчального процесу тенденцій його розвитку та системи післядипломної освіти в цілому; чітке визначення й послідовна реалізація стратегії навчального процесу в конкретному закладі підвищення кваліфікації педагогів; спеціальна підготовка організаторів навчального процесу в галузі управління; підвищення інформаційної насиченості управлінської діяльності; комплексний підхід до управління навчальним процесом; поєднання в управлінні навчальним процесом єдиноначалія з колегіальністю та самоуправлінням¹².

Критеріями оптимізації змісту післядипломної освіти, визначеними В.М.Русолом на основі аналізу дидактичної літератури, є такі: підпорядкованість змісту освіти забезпеченню не нижче нормативного рівня психологічної готовності, фахової компетентності та професійної здатності педагогічних працівників здійснювати навчання і виховання учнів в конкретній педагогічній ситуації; цілісність змісту, що передбачає достаньо повне відображення в ньому вимог, які ставить суспільство в конкретно-історичних умовах свого розвитку до особистості педагога, охоплення основних напрямів концептуально-методологічних, психолого-педагогічних наук, практики і досвіду навчання й виховання дітей та молоді; співвідносне і комплексне дотримання дидактичних принципів, що вимагає під час визначення обсягу, структуруванні змісту навчання трансформувати матеріал через призму психолого-педагогічних особливостей і закономірностей освіти дорослих, концентрації інших дидактичних принципів навколо домінантного в конкретному моменті; відповідність відведеного часу змістові на сонові цілісності, підпорядкованості нормам, завданням і меті, дидактичним принципам післядипломної освіти; раціональне структурування змісту, визначення обмежень за видами і формами навчання в послідовності, наступності, поетапності курсової та міжкурсорової підготовки; наукова і практична вагомість, збалансованість елементів змісту освіти, що передбачає вичленення та інтегрування головних, найсуттєвіших його складників; відповідність змісту рівневі навчально-професійних і пізнавальних можливостей, запитів і потреб педагогів, що вимагає виявлення тих елементів змісту освіти, які традиційно чи ситуативно викликають найбільші труднощі в діяльності всіх або певної групи вчителів; відповідність використовуваної навчально-матеріальної, науково-методичної бази обов'язковому змістові освіти¹³.

Окреслимо критерії духовної культури педагога, виділені В.Ф.Кудрявцевою: наявність стійкої філософсько-світоглядної позиції, ціннісно-сислової домінанти життя, планетарної свідомості на основі загальнолюдських моральних цінностей; міжособистісна взаємодія і здійснення взаємовідносин з учнями, їх батьками, колегами з урахуванням різних психофізіологічних та соціальних особливостей, індивідуально-специфічної свідомості на основі принципів гуманізму, демократизму і рівності;

¹² Зубко А.М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2002. – 22 с.

¹³ Руссол В.М. Дидактичні основи оптимізації змісту післядипломної освіти педагогічних працівників: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Тернопільський державний пед. університет ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2000. – 20 с

побудова педагогічного процесу і здійснення педагогічного впливу на школярів на основі оптимально необхідних засобів, їх творче застосування з урахуванням рівня розвитку і вихованості учнів на основі використання досягнень педагогічної науки і практики; організація особистого життя і дотримання естетичних норм на основі самоаналізу своєї поведінки і презентабельності, змістовного рівня і способів проведення дозвілля; цілісне уявлення про світову культуру, емоційно-ціннісні орієнтації, розвинені естетичні і художні потреби на основі розпредмечування досягнень людської культури; наявність певних етнознань, стійкий інтерес до тих чи інших аспектів національної культури і на цій основі національної самосвідомості в контексті цілісного уявлення про людську культуру¹⁴.

Проведене дослідження не вичерпує всіх актуальних проблем у системі післядипломної педагогічної освіти. Подальшого дослідження потребують такі її аспекти, як методологічна культура вчителя, етапи формування та джерела удосконалення методологічної культури вчителя, рівні методологічної культури вчителя.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2008

Тетяна КРИСТОПЧУК

Критерии эффективности в научных исследованиях проблем повышения квалификации педагогических работников

Резюме

В статье раскрыто основное содержание компонентов критериев и их показателей, которые используются в научных исследованиях проблем повышения квалификации педагогов в системе последилового образования. В частности представлены такие критерии: творческой педагогической деятельности учителя; готовности педагогических работников к комплексной оценке дидактического процесса; диагностики эффективного педагогического взаимодействия; профессионализма учителя; диагностики уровней развития умений педагогического общения и другие.

Tetiana KRYSTOPCHUK

Criteria of Efficiency in the Scientific Researches on the Problem of Raising the Level of Pedagogical Workers' Skills

Summary

Basic maintenance of criteria components and their indexes, which are used in the scientific researches on the problem of raising the level of teachers training in the system of further education, is exposed in the article. Such criteria are presented in particular: creative pedagogical activity of a teacher; readiness of pedagogical workers to the complex estimation of didactic process; diagnostics of effective pedagogical co-operation; professional level of a teacher; diagnostics of levels of pedagogical intercourse abilities etc.

¹⁴ Кудрявцева В.Ф. Розвиток духовної культури педагога у системі підвищення кваліфікації: Дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04, 13.00.01; – Захищена 22.12.1996. Затверджена 14.02.1997. – К., 1996. – 171 с.: іл. – Бібліогр.: с. 172–184.